

Н.І. Іванцева, Прикарпатський університет ім. В. Стефаника

А.Ю. Рождественський, Інститут психології ім. Г.С. Костока АПН України, Київ

УЯВЛЕННЯ ПРО ФУНКЦІЇ ТІЛЕСНОСТІ У СТРУКТУРІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

В статті обговорюється проблема соотношения жизненных выборов учащихся различных возрастных групп с представлениями их функций телесности. Приводятся результаты эмпирического исследования, проведенного с помощью опросного метода и психосемантического анализа. Вскрыты некоторые особенности представления учащихся о здоровье и коррелятивных связях последнего с основными формами жизнедеятельности.

In clause the problem of a parity of vital choices of learning various age groups with performances their functions bodily is discussed. The results of the empirical research, which has been carried out with the help of a polling method and psychosemantical of the analysis, are resulted. Are found out some features of performance of the pupils about health and connected communications last with the basic forms of ability to live.

Нинішня психологічна наука до певної міри залишається не лише «безособистісною», а й «безтілесною».

Лишень у 30-ті роки з'являються перші публікації, в яких проблема тілесності почала поступово займати своє місце у царині психологічних досліджень. За цих обставин, здійснюваний у тих працях аналіз феномена тілесності не міг не обмежуватися постановкою питання у його найзагальнішій формі.

Мета даної публікації – спроба наблизитися до розуміння феномена тілесності шляхом дослідження окремого його аспекту, а саме – через аналіз особливостей презентації у свідомості молоді людини зв'язку здоров'я з певними ціннісними орієнтаціями. Припускається, що специфіка й особливості самоусвідомлення людиною зазначеного зв'язку постають важливим у поясненні соціокультурної детермінації психічного розвитку людини.

Гострота порушеної проблеми обумовлюється й тим, що сьогоденна практика, зокрема, фізичного виховання, стикається з парадоксальною ситуацією, коли природна потреба людини в самозбереженні (збереженні і зміцненні здоров'я) супроводжується водночас байдужим, подекуди і негативним ставленням її до свого тілесного «Я», звідси і до відповідної реалізації дій, спрямованих на досягнення гармонії власного розвитку як цілісної особистості.

В дослідженні взяли участь учні 7-11 – класів загальноосвітніх шкіл міста Києва, а також учні 9-ого класу гуманітарного ліцею, студенти 4-ого курсу НУФВиС, та Прикарпатського університету ім. В. Стефаника. Разом контингент піддослідних клас 250 чоловік.

Аналіз побудованих на базі матриць інтеркореляцій кореляційних плеяд показників життєвих орієнтацій учнів 7-ого класу показав, що цінність здоров'я безпосередньо пов'язується з такими сферами як майбутнє навчання у Вузі, товариші, працездатність та впевненість у собі. Опосередковані зв'язки були виявлені з такими сферами як — учіння, незалежність, спорт, та творча діяльність. Той факт, що найвищі величини кореляції отримали показники навчання у Вузі та товариші, свідчить про те, що здоров'я в уявленні учнів 7-ого класу постає одним з компонентів провідного для даного віку типу діяльності, а саме — з діяльністю спілкування.

Аналіз всієї сукупності встановлених кореляційних зв'язків дозволив зробити висновок про те, що здоров'я розуміється учнями даної вікової категорії не в поширеному його медичному розумінні (відсутність порушень в функціонуванні відповідних органів і систем організму), а як умова, що сприяє, або перешкоджає задоволенню потреби у спілкуванні. Встановлений зв'язок здоров'я з працездатністю можна пояснити впливом індивідуального досвіду учнів в виконанні певних дій, що вимагали від них підвищеної активації відповідних систем організму. Не виключено також, що встановлений зв'язок відбиває лише рівень теоретичних знань учнів стосовно важливості здоров'я як фактора працездатності. Але, в будь-якому варіанті відповіді, факт співвідношення в самосвідомості учнів зазначених параметрів можна вважати позитивним явищем.

Проведений за аналогічною схемою аналіз показників ціннісних орієнтацій учнів 11-ого класу виявив наступні прямі зв'язки із здоров'ям: впевненість у собі, освіченість, здоров'я батьків, матеріальний достаток, визнанням з боку інших та душевний спокій. Найбільш високий коефіцієнт кореляції виявився між здоров'ям та впевненістю у собі. Це можна пояснити тим, що в цьому віці (16-17 років) актуалізується потреба в особистісному самоствердженні. І саме тому здоров'я за уявленнями старшокласників видається їм як вагомий фактор досягнення цієї мети.

Досить високим також виявився зв'язок здоров'я з показником освіченості. Ми пояснюємо це тим, що в уявленні учнів здоров'я виявляється фактором, від якого залежить набуття учнями знань, або отримання бажаного рівня освіти. Виходячи з того, що і здоров'я і освіченість пов'язані з матеріальним достатком, можна припустити, що в уявленні учнів 11-ого класу будується ідеальний конструкт (модель) свого подальшого життя.

Підсумовуючи наведене вище, маємо зробити висновок про те, що в уявленнях учнів як 7-ого, так і 11-ого класу здоров'я пов'язується з їх провідним типом діяльності. А саме — у учнів 7-ого класу — з по-

требою в спілкуванні, а у учнів 11-ого — з потребою в професійному самовизначенні. Отримані дані слугують додатковим і переконливим доказом обґрунтованості положень психологів про необхідність організації навчання, в нашому випадку моторовим діям, з урахуванням провідного типу діяльності. Практика свідчить, що опора на провідний тип діяльності дає значно кращий ефект, ніж за умов використання інновацій, спрямованих виключно на стимуляцію емоційного компонента діяльності.

Не можна також залишити поза уваги і той факт, що усвідомлення ролі здоров'я як невід'ємного чинника успішності діяльності, досягається лише на кінцевому етапі навчання (в 11-му класі), що висуває перед педагогами нагальне завдання в розробці засобів, які дозволять б формувати у учнів уявлення щодо функціональної ролі здоров'я вже на самому початковому етапі оволодіння ними фізичною культурою.

Вихідною передумовою ефективності застосування засобів стимуляції мотиваційної готовності учнів до занять фізичними вправами мають бути дані стосовно обсягу уявлень учнівської молоді щодо самого змісту поняття здоров'я, адже це поняття постає ключовим в визначенні предмета фізичного виховання, врсгті-решт, і критерію його ефективності в цілому.

Психосемантичний аналіз поняття «здоров'я» проводився на матеріалі контентаналізу відповідей учнів дев'ятих класів Українського гуманітарного ліцею і студентів 4-ого курсу Українського державного університету фізичного виховання і спорту (факультет спортивних ігор і циклічних видів спорту).

В результаті аналізу відповідей учнів 9-ого класу було отримано три кластера, до яких увійшло відповідно 14,13 і 10 змінних.

Перший кластер, до якого увійшло 14 ознак (толерантність до стресу, гуманність, нетворчість, правосвідомість, гарний зір, здібність, духовність, допитливість, вольовий, здатний до переборення труднощів, безтурботність, безпосередність, чутливість, адекватність дій), доречно було б визначити як здатність до активних форм поведінки. Визначальними ознаками другого кластера, до якого увійшло 13 ознак (цілеспрямованість, стриманість, атлетична статура, міцність, здатність до самоконтролю, розумність, приємна зовнішність, бадьорість, працездатність, комунікабельність, упевненість у собі, гарне волосся, урівноваженість), виявилися такі, як цілеспрямованість, здатність до самоконтролю, комунікабельність і врівноваженість. Реалізація зазначених якостей передбачає, на погляд піддослідних, досить високий рівень фізичного розвитку, з чим, в свою чергу, пов'язується упевненість у собі і працездатність, як умова досягнення поставленої мети.

Оптимальний емоційний тонус, життєрадісність і оптимізм визначили зміст показників 3-ого кластера.

Отже, в усіх випадках класифікація ознак, що приписувалися ліцеїстами поняттю здоров'я, соматичний рівень не виділяється ними в самостійну групу, але включається в перелік властивостей особистості і її поведінки в якості допоміжних і підпорядкованих ним компонентів.

Три семантичні класи (кластери), були виділені і на студентській вибірці. До першого, найбільшого за кількістю, підкластера увійшли 22 ознаки (уважний, розсудливий, толерантний до стресу, гарний настрій, почуття гумору, цілеспрямованість, адекватність поведінки, розумний, працелюбність, гарний сон, гарна пам'ять, почуття міри, сприятливий клімат у сім'ї, міцний, охайний, зібраний, здатність до зосередження, сексуальна задоволеність, прагнення до самовдосконалення, незалежність). Загальним змістом, що об'єднав наведені вище ознаки, можна вважати фактор загальної психофізіологічної готовності до активної взаємодії особистості з вимогами соціального оточення. Реалізація зазначеної готовності може бути, на погляд респондентів, задоволена за рахунок такої властивості як цілеспрямованість. До другого підкластеру увійшло 13 показників (вольовий, сміливий, атлетична статура, відсутність хвороб, доброзичливість, здоровий колір обличчя, здатність до самоконтролю, оптимістичність, упевненість у собі, рішучий, здатність до саморегуляції, організованість, гарний апетит). Кластероутворюючими ознаками даного підкластера виявилися характеристики соматичного рівня організації життєдіяльності, які, водночас, пов'язуються із здатністю до самоконтролю, емоційно-вольовими якостями, з почуттям впевненості у собі. Отже, є підстави визначити зміст другого підкластера як фактор внутрішнього контролю.

Третій підкластер склали ознаки (врівноваженість, комунікабельність, активність, спокій, відсутність шкідливих звичок і життєрадісність), що за своїм змістом характеризують сферу комунікативних відносин людини, підтримання яких на належному емоційному рівні вимагає від особистості дотримання прийнятих образців поведінки.

Підсумовуючи все наведене вище, можемо констатувати, що в індивідуальній свідомості студентів поняття «здоров'я» репрезентується в такому поєднанні характеристик, які виводять уживані в літературі критерії диференціації на рівні соматичного і психічного здоров'я до більш високого узагальнення, якому, на психологічній мові, відповідало б таке поняття як психологічний комфорт особистості.

Особливий інтерес викликає питання взаємозв'язку творчої діяльності і здоров'я. Обґрунтування фахівцями своєї позиції з цього питання відбувається переважним чином шляхом простого посилення на свідчення, що містяться в художній літературі, або в спеціальних (медичних) виданнях. Очевидно, що в плані психологічного дослідження феномена творчості психологія має вже досить вагомий теоретичний практичний здобутки, в той час як в дослідженні природних (біологічних) його передумов, а також в дослідженні взаємозв'язку

творчості і здоров'я остання вимушена й досі задовольнятися випадковою і не безсумнівною інформацією.

З одного боку, зокрема, констатується, що більшість талановитих і розумово обдарованих дітей страждають на подагру, мають високий зміст у крові сечової кислоти (В.В.Кузін,1997), надлишок якої, за припущеннями, сприяє мозкової активності, високій працездатності навіть «особливій проникливості бачення світу» (В.І.Петрушин,1997). Перелік прикладів високої творчої працездатності людини за наявності у неї очевидних симптомів захворювання, подекуди і серйозних, можна продовжити і надалі. З другого боку, в літературі наводяться дані і про зворотній зв'язок творчості і здоров'я, а саме — про корисний вплив на здоров'я творчої діяльності (Г.Ципін,1988). В даному повідомленні наводяться результати першої спроби експериментального наближення до поставленої проблеми, а саме — результати контент-аналізу суджень учнівської молоді стосовно розуміння ними характеру зв'язків, що існують, на їх погляд, між творчою діяльністю людини й здоров'ям.

З метою вивчення вікової динаміки і змісту репрезентації в свідомості учнівської молоді (учні загальноосвітніх, спеціальних (ліцей) і вищих (студенти університету фізичного виховання і спорту) уявлень щодо співвідношення понять творчості і здоров'я нами була сконструйована шкала із 20 суджень (життєвих орієнтацій), які, на наш погляд, з більш-меншою вірогідністю охоплювали коло як безпосередніх, так і опосередкованих зв'язків зазначених понять з їх можливими діяльними референтами. На відміну від поширеного в практиці дослідження ціннісної сфери особистості прийому фіксації позиції судження за ранговою послідовністю, в даному випадку була використана техніка кореляційних плеяд, які будувалися на базі відповідних матриць інтеркореляцій, що підраховувалися для кожної вікової групи окремо.

Узагальнення отриманого масиву даних дозволило виявити наступну картину вікового розподілу уявлень: — в групі учнів 7-ого класу ($n=42$) творча діяльність пов'язується лише з одним показником — упевненістю у собі ($r=0,27$); — в свідомості учнів 8-ого класу ($n=21$) творча діяльність пов'язується також з однією сферою — охороною довкілля ($r=0,42$); — в групі учнів 9-ого класу творча діяльність пов'язується з такими показниками, як працездатність ($r=0,34$), життєрадісність ($r=0,61$) і упевненість у собі ($r=0,44$); — у учнів 10-ого класу ($n=24$) творчість пов'язується з такими цінностями як працездатність (0,49), охорона довкілля ($r=0,55$), незалежність (0,36) і здоров'я (0,40); — в свідомості учнів 11-ого класу творча діяльність пов'язується, знову таки, лише з одним показником — душевним спокоєм ($r=0,35$); — лише один (зворотній) зв'язок творчості (визнання з боку інших) був зафіксований в групі ліцейстів ($n=26$); — в групі студентів показник творчості пов'язується з освіченістю ($r=0,37$), учінням ($r=0,66$) і здоров'ям ($r=0,56$). Таким чином, за винятком учнів 10-ого класу і студентів, здійснення творчої діяльності пов'язується в свідомо-

сті переважної частини учнівської молоді виключено з рівнем інтелектуальних можливостей людини, актуалізація яких не передбачає, на думку переважної більшості респондентів, наявності у творчої людини необхідних для цього енергетичних ресурсів. Причина такого спотвореного уявлення лежить, на наш погляд, в відсутності у більшості піддослідних власного досвіду розв'язання творчих завдань, які вимагали б від них максимальної і тривалої напруги відповідних біологічних систем організму. За будь-яких інших варіантів інтерпретації отриманого результату очевидним залишається те, що психологія творчості має звернутися до розробки системи таких конкретних навчальних завдань, розв'язання яких з необхідністю завершувалося би актом усвідомлення суб'єктом як самого продукту творчої діяльності, так і її енергетичної «ціни».

Отже, отримані в роботі результати не залишають сумніву в нагальності розробки діагностичного інструменту, який відповідав би тим реаліям, що були встановлені в даному дослідженні. Йдеться, передусім, про необхідність конструювання такої самооцінкової шкали, яка охоплювала би ту сукупність суджень респондентів, якою останні користуються в оцінці власного здоров'я. Показано, зокрема, що така оцінка виходить далеко за межі тих ознак, якими традиційно описується рівень соматичного здоров'я людини. Адекватним і психологічно виправданим поняттям для визначення того змісту, що складає уявлення піддослідних відносно оцінки власного актуального стану, було б поняття психологічного комфорту-дискомфорту. Обговорення можливих варіантів конкретизації такого підходу в матеріалі експериментальних досліджень, а також проведення відповідної процедури верифікації, і таке інше — питання найближчої перспективи.

Література

1. *Абульханова-Славская К. А.* Стратегия жизни – М.: Мысль, 1991- 299 с.
2. *Акинщикова Г. И.* Соматическая и психофизиологическая организация человека – Л.: ЛГУ, 1977 – 160 с.
3. *Алексеева В.Г.* Ценностные ориентации как фактор жизнедеятельности и развития личности // Психологический журнал. Т5: 1984. № 5 – С. 63-70
4. *Амосов М. М.* Роздуми про здоров'я – Київ. : Здоров'я, 1990 – 166 с.
5. *Брехман И. И.* Валеология — наука о здоровье – М.: Физкультура и спорт, 1990 – 208 с.
6. *Брехман И. И.* Философско-методологические аспекты проблемы здоровья человека // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 14. Психология. 1986. № 1 – С. 30-35
7. *Бурлачук Л. Ф., Коржова Е. Ю.* Психология жизненных ситуаций – М.: Российское педагогическое агентство, 1998 – 263 с.
8. *Лозинский В. С.* Учитесь быть здоровыми – Киев.: Центр здоровья, 1993 – 160 с.
9. *Рождественський А. Ю.* Психовалеологія в контексті розбудови громадянського суспільства в Україні // Етнонаціональний розвиток в Україні та стан української етнічності в діаспорі: сутність, реалії конфліктності, про-